

Dr hab. prof. uczelni Krzysztof Czekaj
Katedra Polityki Społecznej
i Problemów Społecznych
Instytutu Filozofii i Socjologii
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
w Krakowie

RECENZJA
PRACY DOKTORSKIEJ
mgr Sławomira Bździucha

zatytułowanej:

**„Znaczenie Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój
dla rozwoju kapitału ludzkiego i kapitału społecznego wśród
studentów rzeszowskich uczelni (Studium socjologiczne)”**
UR, Rzeszów 2023

Przedstawiona do recenzji praca doktorska mgr **Sławomira Bździucha** jest przykładem przeprowadzonego, z bardzo pozytywnym końcowym skutkiem, procesu poznawczego, opartego o solidną analizę aspektów teoretycznych zagadnienia z metodologicznym ugruntowaniem w szeroko rozumianych naukach społecznych oraz bardzo dobrze zrealizowaną weryfikację empiryczną problemu badawczego związanego z rolą i znaczeniem programu operacyjnego Wiedza-Edukacja-Rozwój dla rozwoju kapitału ludzkiego i podnoszenia go do poziomu kapitału społecznego wśród studentów rzeszowskich uczelni.

Recenzowana rozprawa, licząca dwieście siedemdziesiąt stron, mgr Sławomira Bździucha jest godna uwagi i wyróżnienia, z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, choćby z poznawczego punktu widzenia, jako że problematyka ta, jest istotna z punktu widzenia szeroko rozumianej socjologii procesów społecznych, socjologii edukacji oraz polityki społecznej. Pamiętać należy, że kształcenie i wychowanie to jeden z pięciu

uniwersalnych procesów społecznych. Po drugie, brak jest badań socjologicznych dotyczących, specyficznego zagadnienia. Jak realizacja projektów w szkołach i uczelniach wyższych w zakresie przygotowywania i wdrażania programów operacyjnych w rzeczywistość funkcjonowania uczelni wyższych celem rozwoju studenckiego kapitału ludzkiego w kapitał społeczni uczelni i regionu podkarpackiego. Praca doktorska, jest tym samym, jedną z pierwszych prób śledzenia tych procesów społecznych i zwiększania wiedzy o wpływie i roli programów operacyjnych, tej miary co Wiedza-Edukacja-Rozwój w kształtowaniu lokalnego poziomu rozwoju i organizacji studenckiej społeczności lokalnej Podkarpacia. Mgr Sławomir Bździuch, w recenzowanej pracy doktorskiej, w sposób interdyscyplinarny łączy aspekty teoretyczne i empiryczne realizacji zadań spoza celów edukacyjnych, co wymaga rozeznania, w co najmniej kilku dziedzinach socjologii, że wymieni się tu tylko socjologię problemów społecznych, polityki społecznej, socjologii wychowania, socjologii zawodu, socjologii instytucji i pewnych aspektów etyki zawodowej.

Należy odnotować innowacyjny i znaczący wysiłek intelektualny Autora i jego zaangażowanie w realizację procesu badawczego. Tytuł rozprawy jest sformułowany jednoznacznie, a jej treść jest wysoce zgodna z zapowiadającym w tytule obszarem poszukiwań badawczych. W niektórych aspektach nawet wykracza poza granice określone w tytule obejmując uzasadnione merytorycznie rozważania nad wpływem nowoczesnych europejskich programów edukacyjno-organizacyjnych na kształtowanie kapitału ludzkiego oraz kapitału społecznego w Rzeszowie. W pracy zebrano wyniki badań ilościowych i jakościowych Autora, które objęły analizę zagadnienia w wybranych publicznych instytucjach edukacyjnych na przykładzie rzeszowskich uczelni wyższych.

Poddana recenzji praca doktorska liczy łącznie 270 stron i składa się ze wstępu, trzech rozdziałów części teoretycznej, jednego rozdziału metodologicznego, dwóch rozdziałów prezentujących wyniki badań empirycznych, zakończenia, a ponadto bibliografii, netografii oraz aneksu. W istocie, praca jest przykładem profesjonalnie przemyślanej, zrealizowanej, przeprowadzonej i zaprezentowanej rozprawy doktorskiej na wysoce poprawnym, merytorycznym poziomie. Prawidłowo, czytelnie, przejrzystie i logicznie przygotowano strukturę całej rozprawy i wyszczególniono motywy Autora do podjęcia, tego, tylko z pozoru łatwego, tematu i trudno wskazać jej istotne słabe strony.

Wstęp przedstawiony na sześciu stronach przynosi szczegółowe informacje o motywacjach Autora podjęcia tego właśnie tematu i usytuowania go w ramach szczegółowych dziedzin socjologii. Praca, w zamyśle Autora, ma potwierdzić celowość podjęcia tematyki jako, że dotychczas nie prowadzono szerszych badań i analiz odnoszących się do rozwoju wśród społeczności studentów form kapitału ludzkiego i społecznego. Wskazują na to właśnie braki tego typu literatury, w szczególności badawczej w polskiej literaturze socjologicznej, których przedmiotem jest charakterystyka przedsięwzięć finansowanych z PO WER dla kształtowania się kapitału ludzkiego i społecznego. Niniejsza rozprawa stanowi próbę określenia stanu wiedzy w przedstawionym wyżej zakresie w województwie podkarpackim.

Do części teoretycznej recenzowanej pracy zaliczyć należy trzy rozdziały. Pierwszy z nich zatytułowany jest „*Pojęcie kapitału społecznego i ludzkiego w wybranych koncepcjach teoretycznych.*” Mgr Sławomir Bździuch dokonuje systematyzacji pojęć istotnych dla pracy oraz merytorycznie pomyślnie przechodzi do ich pogłębionych charakterystyk i analiz. I tak, w kolejności, Autor stara się usystematyzować następujące istotne dla projektu badawczego zagadnienia, jak: kapitał ludzki i społeczny; wybrane koncepcje teoretyczne kapitału ludzkiego i społecznego, by dotrzeć wreszcie do analiz niematerialnych form kapitału i ich relacji z rozwojem społecznym. Prawidłowo opisane zostały również wewnętrzne podziały i struktura wybranych koncepcji teoretycznych dotyczących kapitału społecznego, przede wszystkim w wydaniu, takich autorów jak: Pierre Bourdieu, James S. Coleman, Robert Putnam, Francis Fukuyama oraz Alejandro Portes. Ten ostatni, jak to podkreślił S. Bździuch, zauważył, iż kapitał społeczny może również sprzyjać zjawiskom niekorzystnym społecznie i w związku z tym zaproponował pojęcie „negatywny kapitał społeczny”. Do tego poglądu zbliżyła się też Elżbieta Jędrych stwierdzając, iż kapitał społeczny występujący w nadmiarze może stać się szkodliwy społecznie. Przy systematyzacji zagadnienia kapitału ludzkiego Doktorant odwołał się do koncepcji Garego S. Beckera, Jacoba Mincera, Roberta Lucasa, a z polskich analitików zaprezentował definicje tego kapitału, autorstwa między innymi Stanisława Domańskiego czy Anny Gیزی-Poleszczuk. Wreszcie omówiono rolę organizacji pozarządowych w kreacji niematerialnych form kapitału oraz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

W tym samym, teoretycznym, nurcie przygotowany został teoretyczny rozdział drugi, zatytułowany „*Charakterystyka młodzieży akademickiej*”, w którym mgr Sławomir

Bździuch podejmuje, takie zagadnienia jak: definicje młodzieży w socjologii, ujmując w szczególności zagadnienie młodzieży, jako kategorii społecznej; subzagadnienie młodzieży akademickiej, charakterystyki zagadnienia związanego ze szkolnictwem wyższym w Polsce w świetle statystyk, uwzględniając i dane o studentach zagranicznych, by dojść w końcu tego rozdziału do wybranych koncepcji teoretycznych dotyczących młodzieży, w szczególności zaś teorii młodzieży w ujęciu K. Mannheima, S. N. Eisenstadta, R. Ingleharta. Autor rozprawy odnotowując stanowiska Mariana Niezgody oraz Piotra Sztompki dowodzi, że młodzież, jako kategoria społeczna, w swym zakresie zawiera i tę jej podkategorię, którą stanowi młodzież akademicka. W dalszej części rozdziału omówiono najważniejsze cechy, jakimi wyróżnia się młodzież akademicka, wskazując na jej szczególny status uczestnika w edukacji na poziomie wyższym. Tu, Doktorant zwraca szczególną uwagę na charakterystykę młodzieży akademickiej w odniesieniu do ich aktywności zawodowej, podkreślając że okres edukacji na poziomie wyższym jest szczególnie ważny dla nich, gdyż stanowi moment przygotowania przejścia z systemu edukacji na rynek pracy. W ostatniej części rozdziału skupiono się na charakterystyce młodzieży akademickiej w odniesieniu do ich aktywności zawodowej.

Rozdział trzeci zatytułowany „*Fundusze unijne wspierające rozwój kapitału ludzkiego oraz kapitału społecznego w szkolnictwie wyższym*” jest, w zamierzeniu mgra Sławomira Bździucha, obszerną analizą o kapitalnym znaczeniu dla budowanych w części metodologicznej, czyli w rozdziale czwartym pracy, problemów, hipotez oraz celów badawczych. Autor, w kolejności, analizuje, takie kwestie jak: geneza rozwoju funduszy unijnych służących szkolnictwu wyższemu w Polsce od 2004 roku, czyli od momentu wstąpienia do Unii Europejskiej; Program Operacyjny Kapitał Ludzki; aby dojść w analizach do Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER). W jego ramach Doktorant przedstawił zakres III osi priorytetowej tj. część programu zawierającą wsparcie dla polskich szkół wyższych, w tym podkarpackich, właśnie.

W ten sposób właśnie mgr Sławomir Bździuch zamykając trzy teoretyczne rozdziały przygotował argumenty i przesłanki do kompozycji rozdziału metodologicznego. Szkoda jednak, że Autor w większym stopniu, nie wykorzystał w swoich socjologicznych analizach prac wybitnych socjologów i badaczy z zakresu kapitału ludzkiego i społecznego oraz socjologii organizacji i zarządzania, że wymieni się tu tylko profesora Janusza Sztumskiego (*Socjologia organizacji*, GWSH Katowice 2012).

„*Metodologia badań własnych*”, to tytuł czwartego rozdziału recenzowanej pracy doktorskiej. W tej siedemnastostronicowej części swego opracowania mgr Sławomir Bździuch w sposób wysoce szczegółowy analizuje, takie zagadnienia jak: cel badań, problemy badawcze, hipotezy badawcze, zmienne oraz metody badawcze i narzędzia badawcze, by dojść do charakterystyki terenu badań oraz opisu próby badawczej. To jedna z najbardziej wartościowych części pracy doktorskiej mgr Sławomira Bździucha, świadcząca o dojrzałości metodologicznej doktoranta. Autor, w profesjonalny sposób, omawia zgodnie z metodologią nauk społecznych, w tym głównie socjologii, wszystkie aspekty badania empirycznego zrealizowanego w środowisku studenckim Rzeszowa. Główny problem badawczy w tej rozprawie S. Bździuch wyraził następująco: „*Jakie jest znaczenie Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój w rozwoju kapitału ludzkiego i kapitału społecznego wśród studentów rzeszowskich uczelni?*” (s.124).

Rozdział ten i zawarte w nim założenia badań oraz inne analizy metodologiczne, stanowią bardzo istotny argument za przyjęciem rozprawy doktorskiej mgr Sławomira Bździucha, który zdecydował się i chyba słusznie, wybrać formę procedury uwzględniającej hipotezę główną i hipotezy szczegółowe, w tym rodzaju badań socjologicznych. Ilość i zakres tych hipotez są wyczerpujące i należy podkreślić, że Autor w podsumowaniu szóstego rozdziału weryfikuje je wszystkie i podsumowuje wyniki, co znacznie podnosi wartość rozprawy. Hipoteza główna sformułowana do przedstawionego problemu badawczego została sformułowana w następujący sposób: *Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój wpłynął na rozwój kapitału ludzkiego i kapitału społecznego studentów uczelni rzeszowskich, a co za tym idzie jego znaczenie jest bardzo istotne* (s.124). W sposób klarowny na stronach s. 122-125 Autor rozprawy zamieszcza w tabeli 11 zbiór wszystkich szczegółowych problemów i hipotez badawczych, a także odnośnych zmiennych i ich wskaźników. Trzeba przyznać, że zamieszczone założenia na trzech i pół strony robią wrażenie wysoce profesjonalnych kompetencji metodologicznych Autora rozprawy. Należy także uznać za właściwy wybór metod i technik badawczych. W dalszej części rozdziału, Sławomir Bździuch zaakcentował specyfikę badań ilościowych i jakościowych wraz z uzasadnieniem ich przeprowadzenia na potrzeby swojej pracy. Niestety, nie można uznać, za w pełni wyczerpujący, opis metod i technik badawczych oraz przebieg samego procesu badawczego. W badaniu podstawowym uczestniczyło w ramach badań ilościowych 1642 studentów płci obojga. Badaniami jakościowymi objęto dziesięciu kierowników projektów reprezentujących poszczególne

rzeszowskie uczelnie. Doktorant przeprowadził swoje badania w pięciu (5) uczelniach wyższych Rzeszowa. Rozdział dopełnia ilustrowany opis miejsca badań, czyli środowisk akademickich stolicy Podkarpacia.

Istotną zaletą rozprawy doktorskiej mgr Sławomira Bździucha jest zebrany i opracowany, bogaty materiał empiryczny, umieszczony w rozdziale piątym i szóstym, stanowiących trzecią część recenzowanego studium. Za wysoce interesujący uznać należy rozdział piąty pracy, zatytułowany „**Kapitał ludzki – analiza badań empirycznych**”. Autor rozpoczyna ten rozdział od wprowadzenia charakteryzującego społeczno-ekonomiczne aspekty projektów zrealizowanych przez pięć uczelni zlokalizowanych w stolicy Podkarpacia. Efektem tego innowacyjnego i nowatorskiego podejścia było pozyskanie przez uczelnie z Rzeszowa 64 projektów o wartość ponad 147 mln zł. W rozdziale piątym mgr Sławomir Bździuch podejmuje następujące kwestie: kapitał ludzki studentów uczelni rzeszowskich, w tym kompetencje miękkie oraz indeks kompetencji miękkich („celem utworzenia indeksu kompetencji miękkich było zweryfikowanie hipotezy wskazującej, iż udział we wsparciu współfinansowanym z PO WER wpływa na lepszą ocenę posiadanych kompetencji miękkich u respondentów); indeks zdrowia oraz indeks aktywności w samorozwoju; kapitał ludzki w opinii kierowników projektów współfinansowanych z PO WER; poziom kapitału ludzkiego studentów uczelni rzeszowskich w podziale na płeć. Cały rozdział Doktorant zamyka podsumowaniem badań empirycznych odnośnie kapitału ludzkiego. W oparciu o badania empiryczne mgr S. Bździuch wyprowadza wniosek, że „udział w projektach współfinansowanych z PO WER różnicuje poziom kapitału ludzkiego wśród studentów uczelni rzeszowskich”.(s.193) Dodaje też stwierdzenie, „iż studenci uczelni rzeszowskich, którzy uczestniczyli we wsparciu z PO WER cechują się wyższym poziomem kapitału ludzkiego. Natomiast środki finansowe, przeznaczone na realizacji projektów w ramach PO WER, mają szansę przyczynić się do rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, w której wysoki poziom kapitału ludzkiego jest jednym z kluczowych czynników.” (s. 194)

Sławomir Bździuch dokonując analizy materiału empirycznego w ramach tego rozdziału, opiera się na weryfikacji poszczególnych wskaźników kapitału ludzkiego pod kątem uczestnictwa we wsparciu z PO WER. Na podstawie odpowiedzi uzyskanych w ramach przeprowadzonych badań ankietowych, Doktorant utworzył trzy indeksy (kompetencji miękkich, zdrowia, aktywności w samorozwoju) odpowiadające wskaźnikom analizowanej formy kapitału. Z tych cząstkowych indeksów Autor utworzył indeks kapitału ludzkiego,

który został poddany analizie statystycznej dwukrotnie. W pierwszym przypadku S. Bździuch dokonał weryfikacji opinii, pod kątem zmiennej płci respondenta, natomiast w drugim przypadku zweryfikowano jego wartość w odniesieniu do udziału respondentów we wsparciu współfinansowanym z PO WER. W piątym rozdziale na zakończenie Doktorant dokonał analizy wypowiedzi swobodnych, uzyskanych w ramach wywiadów z kierownikami projektów współfinansowanych z PO WER we wszystkich uczelniach Rzeszowa.

Wreszcie szósty, z kolei, a drugi rozdział o charakterze analizy danych empirycznych, w recenzowanej rozprawie, jest zatytułowany „**Kapitał społeczny – analiza badań empirycznych**” Zamieszczone w tym rozdziale pracy doktorskiej Sławomira Bździucha rozważania i analizy dotyczą logicznie następujących po sobie kwestii, takich jak: charakterystyka ankietowanych uczestniczących w badaniu, wiedza badanych w zakresie wdrażania programów. Interesujące poznawczo są analizy Autora, co do wiedzy badanych o aktywności środowisk rzeszowskich uczelni. Rozdział logicznie zbudowany, spójny, bardzo dobrze zilustrowany pod względem prezentacji tabel, wykresów kołowych oraz przypisów, rozdział, w którym Autor dokonuje weryfikacji szczegółowych hipotez przygotowanych w rozdziale czwartym – metodologicznym, do ogólnej hipotezy badawczej. Analiza ta została przeprowadzona, tak jak w poprzednim rozdziale, w oparciu o cztery indeksy (zaufania, aktywności organizacyjnej, partycypacji wyborczej, aktywności społecznej), odpowiadającym wskaźnikom kapitału społecznego. Magister Sławomir Bździuch uzyskuje odpowiedź na hipotezy szczegółowe sformułowane we wskazanym rozdziale. Ten obszerny rozdział zamyka podsumowanie badań własnych mgr Sławomira Bździucha. Na podkreślenie zasługuje komplementarność uzyskanych wyników badań i staranna odpowiedź na zespół hipotez: ogólnej i szczegółowych, przypominanych, w zależności od kolejnych etapów weryfikacji i analizy danych empirycznych. Autor dokonuje weryfikacji końcowej swoich hipotez szczegółowych i w efekcie ogólnej. Mankamentem jest jednak brak pogłębionej analizy zależności pomiędzy opiniami, zespołami opinii, a zmiennymi społeczno-demograficznymi, co obniża w minimalnym stopniu walory poznawcze pracy. Interesujące są porównania opinii grup ekspertów ze szkół wyższych z terenu Rzeszowa, choć pozostają one na poziomie bardzo ogólnych stwierdzeń. Być może wynika to z metodologicznej powściągliwości Autora (a chyba można było inaczej np. w oparciu o zorganizowany, nowszy format np. fokusu problemowego), ale w przekonaniu Recenzenta, porównania te, winny być bardziej rozbudowane i pogłębione. Dodatkowo w niniejszym rozdziale przeprowadzono

również interpretację materiału zebranego w trakcie wywiadów z kierownikami projektów współfinansowanych z PO WER, która w tym wypadku dotyczyła pytań o kapitał społeczny. Badania empiryczne zostały opisane i przedstawione graficznie za pomocą czytelnych wykresów oraz tabel. Prezentacja materiału empirycznego jest przemyślana, poprawna metodologicznie i ciekawie zilustrowana.

W opinii Recenzenta, dwa rozdziały z danymi empirycznymi, to dla układu tej pracy, z założonymi i uzyskanymi poziomami informacji, skutkuje, minimalną, ale jednak, redakcyjną asymetrią całości pracy. Zawartość tych dwóch rozdziałów, w zupełności, pozwala podzielić go na trzy (badania o kapitale ludzkim (1), kapitale społecznym (2) oraz analizy jakościowe wypowiedzi ekspertów uczelnianych (3), tym samym rozwiązując ten problem redakcyjny, a i może merytoryczny.

Całą pracę doktorską mgr Sławomira Bździucha wieńczy, obejmujące cztery strony, **zakończenie**. Waler merytoryczny i modułu i pracy, podnoszą profesjonalne uwagi zamykające opracowanie, mające w przypadku niektórych sformułowań charakter propozycji (pytań) badawczych wyższego rzędu. Mgr Sławomir Bździuch wskazuje kierunki nowych studiów i działań. W tej podsumowującej części rozważań recenzowana praca doktorska została uzupełniona wykazem literatury przedmiotu, którego rozmiary (z wyodrębnionymi źródłami internetowymi), są najlepszymi argumentami dla tezy, że analizowane zagadnienie stanowi ważki, warty naukowego rozpoznania i podjęcia, temat. Badania empiryczne zostały opisane i przedstawione graficznie za pomocą czytelnych, w większości, wykresów oraz tabel.

Metodologiczne założenia, analizy empiryczne oraz ich merytoryczny poziom, zawarte we wszystkich częściach pracy, uzasadniają pozytywne przyjęcie rozprawy doktorskiej mgr Sławomira Bździucha. Lektura jego rozprawy doktorskiej prowadzi do stwierdzenia, że pomimo podnoszonych w recenzji nielicznych niedociągnięć, tak o charakterze merytorycznym, technicznym, i redakcyjnym, **spełnia ona wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim w naukach społecznych, w szczególności w naukach socjologicznych.** Praca nie pozostawia żadnych wątpliwości, co do kompetencji Autora w przedmiocie badań. Magister Sławomir Bździuch pokusił się o analityczne i krytyczne uogólnienie swoich doświadczeń badawczych i zbudowanie, w oparciu o wyniki badań, propozycji do dalszych eksploracji empirycznych oraz dyrektyw do działań praktycznych. To, niewątpliwie, warta poznania, udokumentowana próba całościowego spojrzenia na przeszłość,

teraźniejszość i przyszłość programów i funduszy europejskich w rozwoju omawianych niematerialnych form kapitału oraz wskazanie nowych, kształtujących je zjawisk w Polsce.

W przypadku ewentualnej publikacji tej rozprawy w przyszłości konieczne jest jednak usunięcie pewnych niedociągnięć i niedoborów. Po pierwsze należy wykorzystać szerzej polskojęzyczną socjologiczną literaturę przedmiotu i przeprowadzić pogłębioną, krytyczną analizę istniejącego dorobku w tym zakresie. Po drugie i najważniejsze: pogłębić analizę uzyskanych wyników badań empirycznych, szerzej wydobywając i interpretując wzajemne zależności i związki.

Poczynione w recenzji, tej bardzo ciekawej poznawczo i ze wszech miar potrzebnej na polskim rynku, pracy doktorskiej, nieliczne uwagi krytyczne, dotyczące warstw: merytorycznej, redakcyjnej i językowej, nie wpływają w jakikolwiek sposób, na wysoce pozytywną końcową ocenę pracy, jak i profesjonalizm kompetencyjny i merytoryczne jej Autora.

Wnoszę, zatem, o przyjęcie pracy doktorskiej mgr Sławomira Bździucha oraz dopuszczenie jej i jej Autora, zgodnie ze stosownymi paragrafami Ustawy, do kolejnych etapów postępowania w przewodzie doktorskim. W przypadku pozytywnego zakończenia przewodu doktorskiego postuluję też wyróżnienie pracy.

.....
Dr hab. Krzysztof Czekaj, profesor uczelni

Kraków, 17 grudnia, 2023 roku